

RENESSANCE

Renesance (*znovuzrození*, fran. *la renaissance*, ital. *rinascità*, pol. *odrodzenie*) je umělecký sloh, který postupně v průběhu 14. a 15. století vystřídal v evropských zemích gotiku. Poprvé tento termín použil italský malíř Giorgio Vasari (1511-1574), autor souboru životopisů nejslavnějších italských umělců.¹ Renesanci nelze vnímat jako diametrální opozici ke středověku, není to negace předchozího období, ale představuje především *nový pořádek hodnot, nové a odlišné uspořádání kulturních činitelů*.

První projevy renesance v umění, architektuře a obecně v životním stylu spatřujeme na Apeninském poloostrově (v italských městských státech). Italská kultura navázala na antickou tradici a vzdělanost. Odtud se šířila dále do Evropy.

Obecné charakteristické rysy renesance:

- návrat k **antické kultuře**
- **realismus v umění** - snaha o realistické zobrazení světa, návrat k přírodě (přírodní motivy- vliv antiky), výjevy ze života, obrazy „všedního dne“ (viz např. malířství, literatura)
- **antropocentrismus** – důraz na člověka, na bližší poznání jeho psychiky, oslava pozemského života (kontrast se středověkou společností, která se zaměřovala na posmrtný život člověka, na to, aby se jeho duše po smrti dostala do nebe) – nelze však říct, že když společnost změnila svůj postoj k životu, že by zcela ztratila zájem o Boha a víru; víra v Boha a tím také církvev, která jeho učení hlásala a zprostředkovávala ho lidem, v této době nutně procházela proměnou, čili **reformací**.
- **reformátoři** přicházeli s kritikou církve (např. prodej odpustků, hromadění majetku atd.) a žádali její očistu, zlidovění (tzn. srozumitelnost pro prostý lid, kázání v národních jazycích)
 - v Německu – Martin Luter (1483-1546), ve Švýcarsku – Ulrich Zwingli (1484-1531), Jan Kalvín (1509-1564), v českých zemích – tradice učení Jana Husa (1370-1415), z něhož vycházela Jednota bratrská, v Polsku - si své stoupence našel kalvinismus, luteránství a arianismus (polští bratři).
- **humanismus** – myšlenkový směr, který navazuje na antické tradice a vědu, v centru pozornosti stojí člověk a lidská společnost, studium antické filozofie a literatury, (lat. *humanus* – lidský, *humanitas* – lidskost, člověčenství) Výraz *humanitas* ve významu vzdělanost, učení se krásnému umění a touha po všestranném rozvoji poprvé užil italský myslitel Leonardo Bruni (1369-1444).
- Dochází k narušení feudálního systému, rodí se vrstva **měšťanstva**, která byla hlavním motorem pro rozvoj nového životního stylu a také z něj měla největší užitek, význam měšťanstva rostl díky rozvoji řemesel, efektivitě výroby a vlivem rozšíření peněžního hospodářství. Italští měšťané bohatli obchodováním s Orientem. Vyšší vrstvy italské společnosti přejímaly kulturu nové doby právě od měšťanstva.

¹ Dílo nese název: *Vite dei piu eccellenti pittori, scultori e architettori* (1550) Viz ZIOMEK, Jerzy. *Renesans*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002, s. 14.

- **rozvoj vědy a techniky** – zájem o studium člověka (např. anatomie), o studium přírodních věd (chemie, astronomie, optika). Významní vědci: Leonardo da Vinci, Galileo Galilei (1564-1642), Tycho de Brahe (1546-1601), Jan Kepler, Mikuláš Koperník (1473-1543)
- **vznik nových univerzit** – zájem o vědu a studium je doprovázen úsilím o vznik nových univerzit a center vzdělanosti (v 16. století existovalo Evropě přibližně 60 univerzit)
- **zámořské objevy** – ve snaze poznat blíže Zemi, objevit nové cesty směřující do Asie, s níž Evropa obchodovala, např. plavba Kryštofa Kolumba – 1492, Vasco de Gama – 1498, Amerigo Vespucci – 1501-1502
- **vynález knihtisku** – 1445, Johannes Gutenberg, jenž měl značný význam pro šíření vzdělanosti, literatury, výrazně napomohl k šíření myšlenek humanismu a reformace
- **rozvoj národních jazyků a literatur** – vedle latiny roste význam národních jazyků (v kostelích, v úředních dokumentech, v literatuře), rozvíjí se všechny literární druhy – epika, lyrika, drama

RENESEANCE V POLSKU

Renesance se do polského prostředí dostává samozřejmě se zpožděním, její projevy sledujeme až v 15. století. Polská města nebyla tak rozvinutá jako italská a postavení měšťanstva bylo také nesrovnatelné. Ústřední roli sehrála v Polsku střední šlechta, jež měla zájem na sjednocení monarchie, podporovala její suverenitu tak, aby z těchto procesů měla sama užitek.

Polská renesance vycházela nejen z domácích tradic, ale stavěla také na četných kontaktech s evropskými zeměmi, na import renesance a humanismu do polského prostředí měly zásadní vliv polsko-italské kontakty. Není však možné opomenout vliv nizozemský, německý či uherský. Do jisté míry je v tomto výčtu možné zmínit také polsko-španělské vazby.

Polsko-italské kontakty

- 1470 přijel do Krakova italský vzdělanec Filippo Buonaccorsi (Kallimach), ujal se ho Lvovský arcibiskup Grzegorz ze Sanoka, který byl jedním z prvních polských průkopníků myšlenek humanismu, jeho sídlo v Dunajci se stalo prvním humanistickým centrem v Polsku. (Viz *Vita et mores Gregorii Sanocei = Życie i obyczaje Grzegorza z Sanoka*, autor: Kallimach)
- v roce 1472 byl Kallimach pozván na královský dvůr, stal se osobním učitelem synů Kazimíra IV. Velikého a poradcem krále Jana Olbrachta
- Kallimach je také spojen s německým myslitelem Konradem Celtisem (1459-1508), který cestoval po Evropě a šířil humanistické myšlenky. V Krakově založil společnost *Sodalitas Litteraria Vistulana = Nadwiślańskie Towarzystwo Literackie* (vznikla po vzoru akademie ve Florencii). Sdružovala především žáky a profesory krakovské univerzity, kteří se scházeli k diskuzím a k prezentaci vlastní literární tvorby. Mnohé o činnosti této společnosti vypovídají básně samotného K. Celtise.
- 1518 – byl uzavřen sňatek mezi králem Zikmundem I. Starým a Bonou Sforza, kterou z vlasti do Krakova doprovázela početná skupina italských umělců, stavitelů, hudebníků apod. (cca 280 osob), díky jejichž působení bylo královské sídlo Wavel zrekonstruováno a do značné míry se přiblížilo úrovni evropských dvorů
- kupecká a bankéřská rodina Montelupi (Montelupich), která se usadila v Krakově, zásobovala královský dvůr a také provozovala poštovní úřad (Krakov – Benátky), jenž posléze rozšířil své

služby i mezi další města Polského království. Úřad sídlil na krakovském Rynku 7. Tato rodina nechala vystavět v 16. st. palác v renesančním stylu (dnes – ul. Szlak 71).²

- Poláci projevovali zájem o studium na italských univerzitách, mezi nejvyhledávanější místa patřil Řím, Bologna, Ferrara a především Padova. Na padovské univerzitě studoval např. Jan Kochanowski nebo Łukasz Górnicki.
- Řím – nejenže byl jedním z center humanismu a renesančního umění, byl také centrem katolicismu (viz Vatikán – sídlo papeže), z toho důvodu sem směřovalo mnoho polských poutníků a duchovních hodnostářů. Kardinál Hozjusz založil v roce 1575 v Římě hospic s kostelem sv. Stanislava (jeden z hlavních patronů Polska), který se stal útočištěm polských návštěvníků města.
- Poláci, kteří měli možnost vycestovat do Itálie (např. Łukasz Górnicki, Jan Kochanowski, Jan Zamoyski, Marcin Bielski) a blíže se seznámit s italskou kulturou a tehdejším životním stylem, se vraceli do Polska ne vždy nadšeni. Kritizovali italskou morálku a její rozmařilost, intrikánství. Ł. Górnicki dokonce poznamenal, že italské prostředí má na Poláky spíše špatný vliv, než dobrý. Ze svých cest si přivážejí častěji různé zlozvyky, než to, co by bylo hodno následování.

Polsko-nizozemské kontakty

- Erasmus Rotterdamský (1469-1536) nizozemský myslitel, humanista, který svůj život zasvětil hlásání křesťanského smíru a náboženské tolerance (tzv. irenismus). Z celé jeho tvorby je nejznámější a nejvýraznější dílo *Chvála bláznovství* - satira tehdejší společnosti
- Erasmus procestoval celou Evropu, během svých cest získal uznání a stoupence snad ve všech evropských zemích. Se svými přáteli se snažil udržovat písemný kontakt. V Polsku byl uznávaný především mezi královskými sekretáři, v 1. pol. 16. st. vzniklo v Krakově několik skupin Erasmových stoupců, sdružovali se např. kolem Jana Łaského, Josta Ludwika Decjusze nebo Krzysztofa Szydłowieckého.
- Mennonité (odnož novokřtěnců) své jméno odvozují od zakladatele Menno Simonse (holandský kněz), po r. 1555 byla tato sekta pronásledovaná a hledala útočiště v evropských zemích. Nejvíce jejich stoupců se usadilo v severním Polsku (využili náboženské svobody), na Ukrajině, v Rusku, v Americe (byli také na Moravě – viz habání). V Polsku se mennonité usazovali v dosud neosídlených oblastech, specializovali se na vodní stavitelství, vysoušení bažin a na výstavbu poldrů. Jejich náboženství bylo součástí reformačního hnutí a stopy osídlení mennonitů jsou dodnes patrné např. v Żuławách, v městě Nowy Dwór Gdański je možné navštívit *Muzeum Żuławskie*, které mapuje historii holandských kolonizátorů.

Polsko-německé vlivy

- v Německu působil reformátor Martin Luter, jehož myšlenky našly ohlas také za hranicemi Německé říše. Navíc z důvodu pronásledování a náboženských válek mnoho stoupců odcházelo do exilu. Častou destinací pro ně bylo Polské království z důvodu velké náboženské tolerance.
- díky vynálezu knihtisku (1445, Johannes Gutenberg) dochází k snazšímu šíření humanistických a reformačních myšlenek, k šíření písemné kultury, knihtisk zajistil větší dostupnost děl a pokles ceny knih. Knih tisk a nově vznikající tiskárny měly vliv na utváření a podobu

² Při vyslovení jména Montelupich se nám spíše vybaví nechvalně známé krakovské vězení, které bylo zřízeno v budově patřící v 16. století této rodině. Na začátku 20. století tato budova sloužila jako kasárna, za 2. světové války plnila funkci věznic gestapa. V dnešní době v ní sídlí vazební věznice. Adresa: Montelupich 7.

jazykových pravidel. První polskou tiskárnu založil v Krakově Günther Zeiner v roce 1465. Avšak první stálou tiskárnu otevřel až v roce 1505 Jan Haller. Krakovští tiskaři měli výrazný vliv na podobu dnešního polského jazyka. (pozn. První tištěná kniha v polském jazyce byla *Raj duszny* z pera Biernata z Lublina; Tiskly se především knihy náboženského charakteru, církevní tiskárny také převažovaly nad světskými.)

Polsko-uherské kontakty

- polsko-uherské vztahy se pěstovaly již od středověku, mezi oběma sousedními státy panoval čilý obchodní ruch, o intenzitě vzájemných kontaktů svědčí také známý verš: *Polak, Węgier, dwa bratanki, jak do szabli, tak do szklanki*.
- vztahy prohloubily a upevnily personální unie (když uherská dynastie Anjou vládla v Polsku, nebo za panování Jagellonců v Uhrách)
- v roce 1440 získal uherskou korunu polský král Vladislav III., při jeho cestě do Budína ho doprovázel významný polský myslitel Grzegorz ze Sanoka. V jeho osobě můžeme do jisté míry spatřovat spojovatele uherské a polské kultury, jeho prostřednictvím se do polského prostředí dostala řada „renesančních novinek“
- Grzegorz ze Sanoka zůstal po smrti Vladislava III. (1444) ještě několik let v Uhrách, působil u dvora jako vychovatel mladého Matyáše Korvína³

Polsko-španělské kontakty

- Španělsko bylo pro Poláky spojeno především s poutním místem Santiago de Compostela (hrob sv. Jakuba). O studium na španělských univerzitách byl v porovnání s italskými mnohem menší zájem.
- Výbornými znalci španělské kultury a zprostředkovateli pro polskou společnost byli Jan Dantyszek a Piotr Wolski (vyslanec u madridského dvora), který do Polska přivezl knihovnu s cennými španělskými literárními díly.
- Španělé (stejně jako Italové) působili v polském prostředí, avšak ne v takové míře. Jednalo se především o duchovní hodnostáře, mnichy, právníky nebo lékaře. Snad nejznámějším právníkem se stal Ruiz de Moros (Piotr Rojzjusz), kterého v polské literatuře zvěčnil Jan Kochanowski (byl jeho žákem) ve své frašce *O doktorze Hiszpanie*.

Centrem polské renesance a humanismu se stalo město Krakov, neboť výraznou roli na šíření renesančního umění měl dvůr krále Zikmunda I. Starého a jeho syna Zikmunda Augusta. Zikmund I. Starý byl velkým milovníkem umění, štědrým mecenášem, jemuž záleželo na kulturním rozvoji vlasti. V mládí se mu dostalo kvalitního vzdělání od jeho učitelů a současně stoupenců humanismu, např.: Jan Długosz (autor polské kroniky), Kallimach, Jan Wells a Jan Boruchowski (rektor krakovské Akademie). Své královské sídlo se snažil přestavět v renesančním duchu a obklopoval se vzdělanci. Významnými šířiteli humanismu se stali právě královští sekretáři, z nichž značnou část tvořili cizinci (Italové, Španělé atd.), avšak můžeme jmenovat také domácí intelektuály – např. Andrzej Frycz Modrzewski (autor politických děl, vyznačev irenismu), Jan Dantyszek (cestovatel, diplomat, autor milostných elegií) nebo také Samuel Maciejowski (krakovský biskup), který byl ve své době skutečně významnou osobností. Jako krakovský biskup usiloval o kvalitu vzdělávání katolických duchovních a

³ Jak je známo, Matyáš Korvín se do českých dějin nezapsal zrovna nejlépe, ale v Uhrách vynikl jako štědrý mecenáš umění. Na svém dvoře založil knihovnu, o níž pečoval knihovník italského původu Galleotto Marzio. Stejně jako Zikmund I. Starý se oženil se ženou italského původu (Beatricia Aragonská = Neapolská).

o toleranci ke stoupencům jiných vyznání. Do jeho sídla v Prądniku u Krakova se scházeli vzdělanci a literáti k diskuzím. Atmosféru těchto setkání vykreslil ve svém díle *Dworzanin polski* Łukasz Górnicki.

Významným centrem byla také krakovská Akademie. Mezinárodní věhlas získala díky nabídce kvalitní výuky přírodních věd (astronomie, matematiky a geografie), jež tam vyučoval mimo jiné Mikuláš Koperník. Značná část krakovských profesorů se snažila své studenty seznamovat s díly antických literátů a s tehdejšími italskými humanistickými díly. Na Akademii působilo mnoho zahraničních profesorů.

Použitá literatura:

BYSTRONŃ, Jan Stanisław. *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: wiek XVI-XVIII*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994.

KLANICZAY, Tibor. *Renesans, Manierizm, Barok*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.

ŁEMPICKI, Stanisław. *Renesans i humanizm w Polsce*. Kraków: Czytelnik 1952.

ZIOMEK, Jerzy. *Renesans*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.

Otázky:

1. Jmenujte obecné znaky renesance.
2. Jakým způsobem se projevoval antropocentrismus v renesančním umění?
3. Jaký význam měl vynález knihtisku? Kde vznikají první polské tiskárny?
4. Jmenujte některé italské humanisty působící v Polsku.
5. Co to byl irenismus? Jmenujete některé jeho stoupence.
6. Které evropské země výrazně ovlivnily podobu polské renesance?
7. Jakou roli v šíření renesance a humanismu sehrál královský dvůr? Jmenujte polské panovníky, kteří se zasloužili o rozvoj státu.